

B. KOVÁCS ANDRÁS

SZÉTSZABDALT SZÉKELYFÖLD

Háromszéki helytörténeti írások

MENTOR KIADÓ
MAROSVÁSÁRHELY, 2006

MAROSVÁSÁRHELY HŐSE

Mikó Gábor vesszőfutása. Az MNSZ érdekvédelmi illetékessége

Akik a sepsiszentgyörgyi dohánygyár tisztviselőjeként ismerték a szentkatalnai születésű, beszélgetésünk idején 83. évét taposó Mikó Gábort, talán nem is sejtették, mennyire hányatott a múltja, milyen vesszőfutásban volt része a század derekán. Élettörténete számomra arra példa, hogy a huszadik században nem kell útra kelnie az értelmiséginek ahhoz, hogy hátborzongató kalandokban legyen része, elég, ha közéleti szerepre vállalkozik, mert maga a polgári lét válik e korban életveszély hordozójává – különösen ha az ember pont a baljóslatú 1939-es esztendőben, ráadásul piarista paptanárként vág neki pályájának. Beszélgetésünk elején a Magyar Népi Szövetségben játszott szerepére emlékezett vissza Mikó Gábor, melyért magától Márton Áron¹ püspöktől kapott először méltatást. A második részben egyéni sorsa és életútja tanulságait összegezte.

I. MAROSVÁSÁRHELY, 1945

Mikó Gábor tagja volt a Magyar Népi Szövetség² „kibővített” vezetőségének, a Százas Intézőbizottságának, és ilyen minőségben vett részt azon az ominózus 1945. novemberi gyűlésen, amelyen baljóslatú nyilatkozatot fogadott el a szervezet, s ezt nem egy kortárs úgy értékelte: „Eladtátok Erdélyt.” A belső ellenzék tagjaként néhány társával együtt őket felelőség nem terheli tehát azért, hogy akkor a kommunista hangadókra és „Groza³ magyarjaira”

¹ Márton Áron (1896–1980), római katolikus főpap, politikus, 1938-tól gyulafehérvári püspök, a II. világháború után nyíltan szembe helyezkedett a kommunista hatalommal, kiáll a kisebbség védelmében, ezért 1949-ben letartóztatják, elítélik, 1955-ben szabadul (*Magyar Nagylexikon*). Egyháza beindította boldoggá avatását.

² Romániai Magyar Népi Szövetség, magyar politikai szervezet (1944–1953) 1944. október 16-án alakult a Magyar Dolgozók Országos Szövetségéből, baloldali irányultságú volt, együttműködött a kommunista párttal, illetve a Groza-kormányral, a román belpolitika 1947-es sztalinista fordulata az autonómia törekvések és a népfrontpolitika feladására, polgári rétegek visszaszorítására kényszerítette, 1953-ban a kommunista hatalom feloszlatta (*Magyar Nagylexikon*). Vincze Gábor újabb kutatásai fényt vetnek arra, hogy vezetése valójában már a kezdetektől kommunista hegemonia alatt állt.

³ Groza Petru (1884–1958) 1945. március 6-tól román miniszterelnök volt, szovjet nyomásra nevezték ki.

hallgatva, az MNSZ mintegy előzetes beleegyezését adta – amire pedig felhatalmazása az erdélyi magyarság részéről nem lehetett – az 1947-es párizsi békeszerződés Erdélyt illető rendelkezéseire. 49 év múltán Mikó Gábor *sine ira et studio* értékeli az eseményt.

– Erdély kérdésében a két világhatalom döntött. Az Amerikai Egyesült Államok megelégedve azzal, hogy a világszervezet (ENSZ) székhelye Európából áttevődik az új világba, szinte szabad kezet adott a moszkovita imperializmus terjeszkedéséhez. Románia és a Szovjetunió fegyverszüneti egyezménye leszögezte, hogy Észak-Erdély részben vagy egészben visszakerül Romániához.⁴ Hogy kárpótolja Romániát a keleten elszakított területekért, a szovjet hatalom hozzásegítette egész Erdély visszaszerzéséhez. Ennek érdekében az MNSZ 1945 novemberében összehívta a Százas Intézőbizottságot, hogy döntsön a romániai magyarság nyilatkozatáról, miszerint Romániához kíván tartozni. A közgyűlés egy ellenszavazat mellett a nyilatkozatot elfogadta. Az ellenszavazatot én adtam le. Úgy éreztem, hogy magyar ember ilyet meg nem szavazhat. Azt hittem, a szövetség elárulta a magyarságot. Most már látom, a szövetség kutyaszorítóba került. Még a békeszerződés előtt Románia igyekezett különféle eszközökkel hatalmát kiterjeszteni egész Észak-Erdélyre. Ezek között említhetem a Maniu-gárdák működését, melynek Szárazajtán, Csíkszentdomokoson, Egeresen a magyarok tömegesen estek áldozatul. Aztán tízezrek kerültek haláltáborokba vagy a Szovjetunióba vánszorgó marhavagonokba. Most is fenntartom azonban, hogy jogfeladás forgott kockán, s ebbe belenyugodni ma sem szabad.

– *Hogyan folyt le a marosvásárhelyi gyűlés?*

– Nagyon viharosan. Egy sorban ültem Faragó professzorral⁶, Nagy Gézá-

⁴ A román–szovjet fegyverszüneti szerződést 1944. szeptember 12-én írták alá Moszkvában, és annak 19. pontja kimondja: „A szövetséges kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, s egyetértéssel azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának...” (Vince Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája. 1944–1953*. Budapest–Szeged, 1994. 14.)

⁵ Az MNSZ Százas Intézőbizottsága 1945. szeptember 15–18-a között ülészik Marosvásárhelyen, elfogadják azt a kiáltványt, amelyre mint fordulóponton hivatkoznak azóta is a szervezet történetében. Ebben áll: „Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés. [...] Nem helyeselhetünk semmiféle »áttelepítést«, amely anyaföldünköt szakítana el. Nem helyeselhetünk semmiféle olyan törekvést [...], amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel [...] Erdélyből újból háborús tűzfészket teremtene.” A gyűlésen jelen volt Petru Groza miniszterelnök, aki ismét megígéri az útlevílkényszer megszüntetését. A kiáltvány első változatát élesen támadta Szabó István, Nagy Géza és mások is, emiatt Jancsó Elemér és Csögör Lajos átfogalmazást javasol. A kiáltvány közzététele után Nagy Géza és még sokan kilépnek az MNSZ-ből. Ezt követően írja meg 1949 januárjában Márton Áron híres levelét Groza miniszterelnökhöz, melyre ma mint a kisebbség hiteles igényei összefoglalására hivatkoznak. (Vince, i. m. 37, 40.)

⁶ Faragó József (1922–) folklorista, szakíró, 1945-ben Móricz-kollégista.

val, Venczel Józseffel.⁷ Előterjesztették a beszámolót sérelmeinkről, s utána a nyilatkozatot. Beszédet mondott Luka László⁸, s amikor azt nehezményezte, hogy a román hadsereg még nem eléggé demokratikus, én közbekiáltottam: „Nem is lesz!” Megválaszolt rá, hogy „De igen!” Mindenki hozzászólt, én is szót kértem. Olyan volt a beszámoló, mint egy temetési beszéd, mondtam, semmi jó nincs benne, felsorolja, mi mindent vettek el tőlünk. Miközben beszéltem, mesterkedtek, többször eloltották a villanyt stb. Megpróbáltak megijeszteni. A gyűlés az éjszakába nyúlt. Kijátszották ellenem a Ferenc-rendi papot – sötét alak, mindenben nekik adott igazat. Végül szavazásra bocsátották, s megírta a helyi újság, hogy egyetlen ellenszavazattal fogadták el a nyilatkozatot. Tătărescu⁹ külügyminiszter fel is olvasta később Párizsban mind a kettőt. Ezt és az udvarhelyit.¹⁰ Szóval Vásárhelyt semmi jót nem várhattam magamra nézve. Szavazás után igyekeztem haza. Az egyetemisták fáklyás felvonulásra készültek a tiszteletemre. Nem vártam meg. Egy tehervonattal érkeztem Kolozsvárra. Nemsokára Márton Áron püspök úr a piaristáknál, ahol tanítottam, ebédel. Akkor nevezett engem „Marosvásárhelyi hőségnek”.

SZÉKELYUDVARHELY, 1946

–Az MNSZ székelyudvarhelyi kongresszusán 1946-ban elfogadott egy kisebbségi törvénytervezetet. Demeter János¹¹ mesélte nekem, hogy 1949-ben

⁷ Nagy Géza (1911–1981), irodalomtörténész, magyar–román–német szakos tanár, iskolaszervező, műfordító, 1941–1947 között az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára, szociáldemokrata párttag, 1949-ben kizárják az egyesült munkáspártból, 1952-ben letartóztatják, 11 hónapi kényszermunka és további egy év Duna-csatorna után szabadul. Venczel József (1913–1972) a két világháború közti kor legnagyobb erdélyi szociológusa, jogi tanulmányait a kolozsvári román egyetemen végzi 1937-ben, az EMGE statisztikai osztályának vezetője, az EMTI munkatársa, az E. Múzeum főlevéltárosa, egyetemi tanár, majd politikai elítélt, utolsó éveiben tudományos kutató. Temetésén a sorstárs Márton Áron püspök búcsúztatja.

⁸ Luka László, Luca Vasile, székely származású román kommunista politikus, belügyminiszter, a Gheorghiu-Dej pártfőtitkár vezette csoport Ana Paukerrel és Teohari Georgescuval együtt állítja félre 1952-ben a Sztálin által kezdeményezett antiszemita és nacionalista irányvonalat kihasználva. Lukát 1954-ben halálra ítélik, majd ítéletét életfogytiglanra változtatják, 1960-ban magánzárkában halt meg. (R. Süle Andrea: Románia politikátörténete. 1944–1990. In: *Románia 1944–1990*. Atlantisz–Medvetánc, Bp. 1990. 223.)

⁹ Tătărescu Gheorghe (1892–1957), román liberális politikus, több román kormány tagja a két világháború között, az 1947. február 1-én aláírt párizsi békeszerződés megkötésekor Románia külügyminisztere. A békeszerződés szerint a magyar–román határ visszaáll az 1938. január 1-i állapotba, a szovjet–román határ az 1940. június 28-i állapotba. (Vincze, i. m. 53.)

¹⁰ Lásd lennebb.

¹¹ Demeter János (1908–1988) politikus, egyetemi tanár, jogász, az Erdélyi Fiatalok alapító tagja, illegális kommunista, a háború után Kolozsvár alpolgármestere, MNSZ-vezető, a státiumtervezet kidolgozója, 1950–1955 között Balogh Edgárral, Csögör Lajossal stb. együtt börtönben van, 1956-ban rehabilitálják.

nem utolsósorban ezért és a benne foglalt autonómiaszemlélet miatt vetették börtönbe őt és társait.

– Ott igazából nem ez, hanem a nyilatkozat volt fontos az MNSZ számára, miszerint nem kéri, hogy a nyugati nagyhatalmak garantálják a békeszerződésben a kisebbségi jogokat. A kongresszusra mindkét fél felkészült, azok is, akik egyetértettek ezzel, azok is, akik nem. Jellemző, igazgatótanító sógorom mesélte, a kis székely faluban, Kézdiacsomortányban is felhívták az MNSZ-küldöttek figyelmét, kire vigyázzanak, mint „reakciósokra”. Például név szerint énram. A másik fél sem maradt tétlen. Egy fekete autó járta Udvarhely megye falvait, és mozgósította a népet a vasárnapi nagygyűlésre. Ki lehetett, nem tudom, de úgy hiszem, Ungvári volt, a Sipos tanár veje. Sipossal együtt tanítottunk a piariban. Ungvári? Börtönbe került, s onnan megszökött később. Nos, amikor megérkeztem a székely anyavárosba, meglepetten olvastam az újságból, hogy ünnepi szónok leszek. De erre nem került sor. Már pénteki megérkezésemkor összeszólalkoztam Czíkó Lőrincsel¹², nem is tudom, min. Ő aztán a vezetőség némi fejmosás után alázatos bocsánatkérésre kötelezte. Szombaton volt az intézőbizottság ülése. Ott közbekiáltásokkal akadályozták beszédem elmondását. Végül, amikor kétségbe vontam a Népi Szövetség illetékességét a nyilatkozattételre – nemzetközi kérdéseket a két országnak kell egymás között elintéznie, az nem a mi dolgunk, mondtam, s abba az MNSZ már csak azért sem szólhat bele, mert nem a nép választotta, hanem egy csoport jelölte ki és szavaztatta meg önmagát –, akkor Bányai László¹³ intésére Kurkó Gyárfás¹⁴ megvonta tőlem a szót. Visszaültem a helyemre, hallottam, amint a falusi asszonyok mellettem azt mondták: „Azért meg kellett volna hallgatni.” Reverendában voltam, látszott, kíváncsiak a szavaimra. Beszédemet különben Kézdivásárhelyt Kanabé bankigazgató kinyomtatta.¹⁵

¹² Czíkó Lőrinc a 19. század végén Bukarestbe vándorolt székely iparosok ivadéka, illegális kommunista, MNSZ-vezető, 1948-tól Felszeghy Ödön utóda a közoktatásügyi minisztériumban államtitkári minőségben, a magyar iskolák államosítása végrehajtója.

¹³ Bányai László (1907–1981) politikus, történész, a gyulafehérvári Majláth-gimnáziumot végzi, majd Budapesten és Grenoble-ban és Párizsban tanul, illegális kommunista, a MADOSZ titkára, a háború után MNSZ-vezető, népbíró, nagy nemzetgyűlési képviselő, az akadémia levelező tagja.

¹⁴ Kurkó Gyárfás (1909–1983) kisiparos, székely kommunista politikus, regényíró, 1934-től a MADOSZ elnöke, 1944 és 1947 között az MNSZ elnöke, 1949-ben koncepciós pernek esik áldozatul, 1964-ben megbomlott elmével szabadul.

¹⁵ 1946. június 28–30. között tartja az MNSZ Székelyudvarhelyen második kongresszusát. A kongresszus elfogadja az MNSZ Nemzetiségi Statútumát. Nagy Géza kifogásolja, hogy a vallásszabadság és az egyházi iskolák dolgában nem fogalmaz elég világosan. „Mikó Gábor kolozsvári piarista tanár felveti a székelyföldi autonómia tervét, és bírálja a vezetőséget, hogy nem képviselik a többszámú magyarok, a Székelyföld érdekeit. Nagy Géza élesen tiltakozik a székely autonómia terve ellen, mert szerinte ebből csak »magyar gettó« lenne.” (Vincze Gábor, *i. m.* 47.)

Másnap a két tábor összeütközött. Volt egy halott és több sebesült. A tömeggyűlést a városi stadionban rendezték, azon én már nem vettem részt. Távolról néztem, mi történik. A Népi Szövetség minden faluból a legmegbízhatóbb embereit vitte magával. Azok elfoglalták a tribünöket. Felvonultak a falusiak is, zászlókkal, miként Csíksomlyóra szoktak. Nem azt kiáltották, hogy „Eladtátok Erdélyt!”, hanem azt, hogy „Tildy-kormányt akarunk!” Az történt, hogy amikor a menet feltűnt, abban a hiszemben, hogy minden rendben, és éljenezni fognak, beengedték a tribünig. Ott pedig rázendítettek arra, hogy „Tildy-kormányt!”... Összeverekedtek, s úgy tudom, a lövétei bányászok döntötték el a küzdelmet az MNSZ javára.¹⁶

Később volt vonat, a falusi asszonyokkal együtt utaztam haza. A mellettem ülő asszony azt mondta: „Mindezt annak a gazember papnak köszönhetjük!” (Nyakamba varrta a propaganda a zavarkeltést.) Aztán odahajolt hozzám: „Tisztelet a kivételnek.”

– *Mikó úr, kit képviselt ön a Százas Intézőbizottságban? Az egyházat?*

– Az egyházat kellett. S a magyarságot. Az intézőbizottságot nem választották, hanem kinevezték. Éppen Nagy Géza mondta, visszaemlékszem szavaira: ha egy testületben egyetlen ember védi a magyar érdekeket, akkor az az egy képviseli ott a magyarságot. Jó barátom volt, együtt végeztük Kolozsvárt a magyar szakot a Ferdinánd Egyetemen.

– *Mielőtt erre térnénk: kapott-e külön megbízatást egyházától erre?*

– Az udvarhelyi gyűlés előtt egy kanonok, teológiai tanár felkeresett. Próbált... nem meggyőzni, hanem tanácsokat adni, hogy tartsam az egyházi vonalat. Mindenben egyetértettem vele. Ennyi befolyásolás volt. A vásárhelyi gyűlés előtt is, emlékszem, a ferenceseknél szálltam meg, kedvesen fogadtak, helyeselték álláspontomat.

A riporter számára készült gépiratában Mikó Gábor így fogalmazta meg egyik végkövetkeztetését az MNSZ két kifogásolt állásfoglalásáról: „Mi, romániai magyarok Groza úrnak csak addig voltunk hasznosak, amíg a békeszerződést megkötik. Azután már saját volt osztálytársán, dr. vitéz Boga Alajos püspökhelyettesen sem segített. Tudjuk, hogy a börtönben halt meg. És még hányan!”¹⁷

¹⁶ „A zárónapon az MNSZ kommunista vezetőségének munkáját és eddigi politikáját ellenző helybeli polgárok, kisiparosok és a város környéki földművesek tüntetésükkel megzavarják a sporttelepen tartott nagygyűlést. (Jelszavaik: »Le Kurkóval!, Eladtátok Erdélyt!«) A gyűlésen résztvevők nagy többsége szintén csatlakozik a tiltakozókhoz, és Erdély önállóságát követeli.” (Vincze *i. m.* 47.)

¹⁷ Vincze Gábor az MNSZ-ről szóló tanulmányában kitér belső ellenzéke szerepének értékelésére, s úgy vélekedik, az a domináns szélsőbállal és centrummal szemben, amelyek minden fontos pozíciót kezükben tartottak, a perifériára szorult. „A fokozatosan az MNSZ »belső ellenzékévé« váló politikuskok (Nagy Géza, Mikó Gábor, Decsy István és mások) először a marosvásárhelyi kiáltvány kiadásakor fordultak szembe az MNSZ országos vezetésével. Nyilvános fellépésre ritkán adódott lehetőség, hiszen az MNSZ lapjaiban nem fejthették ki

II. ÉRTELMISÉGI SORS?

TANULMÁNYOK

– Találkoztam a minap az itteni magyar szakos tanfelügyelővel, azt mondta: úgy írok, mintha tanár lennék. Mondom: az is voltam!... Magyar, román és filozófia szakot végeztem a kolozsvári Regele Ferdinand Tudományegyetemen. Románul? Tudok, csak a kiejtésem... Pedig középiskolában is jártam román osztályba. Kézdivásárhelyen volt egy polgári, ott kezdtem. Nem tudom, miért, románba írtattak be. De az csak négyosztályos volt, ezért átiratkoztam a Nagy Mózes Katolikus Gimnáziumba. Amikor a hetediket elvégeztem, a felső tagozat megszűnt. S ezért az utolsó évet osztálytársaim közül ki a Székely Mikóban, ki Csíkszeredában járta ki, ahová magam is mentem. Ott tanított Bányai – akkori nevén még Baumgarten – László. Milyen volt tanárként? Léha! Nem nagyon törődött a tanítással. Francia szakos volt, Majláth püspök küldte volt ki Párizsba. De ő csak azt nézte, teljék el minél előbb az óra... Mielőtt megvonták volna tőlem a szót Udvarhelyen, kijelentettem: „Szemlér, Méliusz, Baumgarten nem képviselik a magyarságot!”

KOLOZSVÁR

– Előbb Marosvásárhelyen egyévi noviciátust kellett végigcsinálni, felkészítőt a tanárira és a teológiára, s 1934-ben kezdtem meg tanulmányaimat a kolozsvári román állami egyetemen. Párhuzamosan elvégeztem a teológiát is.

– *Kolozsvárt csak protestáns főiskolák működtek.*

– Igen, de éltek a városban idősebb, Rómában végzett teológiai tanárok. Vagy például Szász István, fiatalabb ember, akit 1944-ben velem együtt fogtak aztán le, amikor az oroszok összeszedték a magyarokat Kolozsvárt. Kivitték a Szovjetbe, ott is halt meg, nem bírta ki. Sok mással együtt elvitték akkor Kiss Jenőt, a költőt is, akinek sikerült útközben megszöknie, akárcsak piarista társamnak, Dendellének, aki Focșani-ból jött haza. Nos, a katolikus teológia Gyulafehérváron működött, de a piaristák számára létezett Kolozsvárt is egy tanfolyama, hárman-négyen voltunk egy évfolyamon. Ha vizsgázni kellett, jött egy kiküldött, Boga Alajos vagy a helybeli plébános, Baráth

kritikai álláspontjukat. Mindaz a kis mennyiségű forrásanyag, amely alapján nagyvonalakban rekonstruálni lehet a kisebbségpolitikai elgondolásait, a következőkben foglalható össze: 1) tudomásul vették – a Szovjetunió meghatározó jelenléte miatt – a magyar kommunisták megnövekedett súlyát; 2) nem helyeselték azt a kezdetektől tapasztalható kirekesztő politikát, amely eredményeképpen a középosztály, a vidéki értelmiség jelentős része kívül maradt a szövetségen; 3) elítélték a marosvásárhelyi kiáltvány kiadását; 4) talán legfőbb kritikájuk az volt, hogy az MNSZ a kommunista vezetőség miatt túlságosan függ az RKP-tól, túlzottan lojális a Groza-kormányhoz. Az MNSz e »belső ellenzéke« utoljára a székelyudvarhelyi kongresszuson szólalhatott meg. Jórészt 1945–46-os magatartásuk miatt többüknek az internálás, börtön lett osztályrészük...” (A Magyar Népi Szövetség válsága. In: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 273.)

Bélának hívták, akik ellenőrizték tudásunkat. Gyulafehérváron? Én oda nem jártam, de ott tanított például Veres Ernő, az *Erdélyi iskola* szerkesztője. Sokat írtam a lapba magam is, könyvismertetőket, székely műsort előadásokra a falusiaknak stb. Később a *Világosságban* is megjelent több cikkem, Balogh Edgár ragaszkodott hozzám, megírtam például a román–magyar barátság történetét. Bíró Vencel úgy értékelte, annyira tömör az írás, egy újságíró tíz cikket gyártott volna belőle.

EMBERVADÁSZAT 1944 ŐSZÉN

Sokan próbálták megfejteni az okát annak az embervadászatnak, mely a második világháború végén bontakozott ki Erdélyben a szovjet csapatok bevonulása után. Potenciális partizánveszély elhárítása, a hadifogoly-transzportok feltöltése, háborús jóvátételi kötelezettségek törlesztése a kisebbség rovására, a lerombolt ország rabszolgamunkával való újjáépítése, román nacionalisták aknamunkája, leszámolás a magyarsággal, egy kisebbség lefejezése, emberállományának meggyengítése, magyárelleses terrorhullám? – sokféle magyarázat, hipotézis látott napvilágot a hetvenes-nyolcvanas években megjelent emlékiratokban (Balogh Edgár, Veres Pál, Demeter János stb.) vagy később, pl. Szabó György professzor és Kiss Jenő költő emlékirataiban. A legjobban a kolozsvári lefogások történetét ismerjük, a művelődési központban különösen fájdalmas veszteség érte az értelmiséget is. Mikó Gábor eme apokaliptikus napokat Kolozsváron érte meg, és hajszálon múltott, hogy túlélhette.

– Az oroszok bejövetele után engem is lefogtak a szovjetek. Cserkészruhában voltam, a piarista rendházban tartózkodtam, az ún. Szent Jóskában¹⁸. A katonák házról házra jártak, egy magyar kalauzolta őket. Arra hivatkoztak, a törvényszéken igazolványt fogunk kapni, hogy szabadon járassunk-kellessünk, és munkát vállalhassunk. Velem együtt bekísérték még két piarista társamat és az öcsémet, aki véletlenül épp nálam tartózkodott, különben Magyarpetén, Kamarás mellett tanítóskodott. Sokakat összeszedtek, sorba állítottak, s mikor egy nagyobb csoport összegyűlt, bevittek a börtönbe. Lehetünk vagy háromezren. Bent már szó sem volt igazolványról. Úgy hiszem, a román állam jóvátétel fejében a háborús pusztításért adott oda minket, magyarokat akkor a szovjetnek. Ledolgozni az adósságot. A kolozsvári börtön a bíróság épületében a mai román opera mellett állott, tizennégyünket zsúfoltak be egy cellába, amit eredetileg két személyre méreteztek. Asztalon, asztal alatt, ki hova befért. Délután kaptunk csak valami krumplilevest, de nagyon sósat. Én az asztal mellé kerültem, és egész éjjel osztogattam az embereknek a vizet. Egyik vederbe vizeltek, a másiból ittak. Aludni nem lehetett. Reggel

¹⁸ Ma a Farkas utcai Báthori Gimnázium – volt piarista középiskola – elemi iskolája az Egyetem utcában.

mondom az őmek – kiengedett a végére –, hogy „já bálnoj”. Élt ugyanis a négy év alatt Kolozsvárt egy, a németekhez csatlakozott ukrán mérmők, egy házban laktunk, tőle tanultam egypár orosz szót. Annyit tesz, hogy beteg vagyok. De elkergetett, nem hitt nekem, vagy mi. Akkor odamegy az öcsém, rám mutat: „Cselovék dámoj!” Ezt az embert küldjék haza! Hogy más mondta, elhitte. Kihallgattak, s én a dizentériától kezdve, ahány betegségről csak tudtam, mind elsoroltam. Kikeresték nevem a nagy könyvből, mellé írták: „bálnoj”, és elengedtek. Még egy-kettőt velem, de azoknak a feje fel volt dagadva. Már a piarista templomnál voltam, amikor elém szökik egy orosz és rám kiált: „Ruszkij?!” Váratlanul ért a kérdés, különben sem állíthattam, hogy az lennék, hát mondom: „magyarszkij”. Erre megint sorba állít, s én már tudtam, mi következik. Visszavisznek, én mutatom, hogy „bálnoj”, nézzék meg. Megnézik, s megint eleresztenek. Otthon a szobám fel volt dűlva. A piaristák, ugye, kapták a jó egri bort, nos a tartaléknak bottal üthették a nyomát. Fehémeműt, mindent elvittek. Megtaláltam viszont a földre kihányt „certificat de naționalitate”-t, most is megvan. Román állampolgársági igazolvány, még a régi időkből. Abban az áll, hogy „cetățenie: română”. Így tudtam az öcsémet is kiszabadítani. A katona nem tett különbséget a *cetățenie* és *naționalitate* [nemzetiség] között. Mi történt? Első dolgom volt ugye öcsémet menteni. Megtudtam a börtönben, hogy csak a magyarokat szedik össze. Estefelé sétáltam a börtön előtt, hátha valaki tudna segíteni rajtam. Egyszer látom, hozzák az ukrán ismerőst, az oroszok mint kollaboránst letartóztatták. Ő rám ismert, és intett a katonának, kérdezze meg, mit akarok. Besszarábiai lehetett, románul is tudott a katona. Én annak megmutattam az igazolványt, és elmondtam, hogy román vagyok, az öcsémet pedig lefoglák. Akkor beleírta, hogy „nyet vengerec – ruminszkij”. Jött a tiszt, katonásan léptem fel, nem köszöntem, csak mutattam, hogy mi vagyok, s azt is beleírták, hogy a testvérem fent van, a szoba számát is meg tudtam adni. Végül a kereksapkás tiszt – biztonságiak voltak – felment, és lehozta az öcsémet. Igaz, azzal engedett el: „nyet propaganda antisztálinisztá”. Lehozta s elmentünk. A többiek, a sok szerencsétlen, köztük Papp Imre, a későbbi tanfelügyelő, Hadházi Sándor, utóbb tankerületi igazgató, Dendelle, Antal Gábor csak nézték belűlről: igen, ezek testvérek! Nagy dolognak számított... Mindezt azért mesélem el: tudtam, mi vár rám, ha szembekerülök a Népi Szövetséggel és a mögötte álló Kommunista Párttal.

ÖNKÉNY

A román békeszerződést 1947 februárjában írták alá, ezt megtorlási hullám követte. Idézet Míkó Gábor saját fogalmazványából: „A börtönből én is kivettem a részem. Bizonyára nem jutalomként eddigi helytállásomért.

Mikor a háromszéki képviselők (Szabó Albert, Tóth Géza) a belügyminisztériumban érdeklődtek, azt a választ kapták, hogy dr. Venczel Józsefet

lehet, hogy elengedik, de Mikót semmi esetre sem. És dr. Venczel József húsz évet kapott...

Én 1947. március 11-től július 12-ig voltam börtönben. Személyesen Luka László bocsátott el a belügyminisztérium pincéjéből. Akkor láttam az egyik cellában dr. Venczel Józsefet.

A legjobb időben engedett el Luka László. Azután ő is börtönbe került, és ott megbolondult, akárcsak Kurkó Gyárfás.”

Mikó Gábort tulajdonképpen politikai ellenfele mentette ki.

„Valósággal csodaszámba ment kiszabadulásom. Ez úgy történt, hogy Luka Lászlónak a szebeni árva házban volt egy osztálytársa, Kászoni Gáspár, akivel Luka tartotta a kapcsolatot, mikor a két világháború között üldözték. Kászoni Gáspár mindkét fiát tanítottam, Zoltinak osztályfőnöke voltam. Kászoni Gáspár két napig kérte Luka Lászlót, amíg ő megígérte, hogy kérését teljesíti. És teljesítette. Hálásan gondolok mindkettőjükre.”

ÁLLAMOSÍTÁS

1948-ig Mikó Gábor a kolozsvári piarista gimnáziumban tanított magyart és időnként románul. Az államosítás elvette a rendtől iskoláját, a paptanároknak püspöki rendelet tiltotta meg, hogy tovább tanítsanak. Mikó Gábor kilépett a rendből:

– Választanom kellett, hogy egyházi szolgálatban maradjak plébánosként, esetleg a teológiára vagy egy könyvtárba kerülök, illetve dönthettem a tanítás mellett is. Nem kívántam falura menni, nem tudok énekelni. Márpedig ott első dolog az énektudás. Ha nem is olyan jó szólok az a pap, de ha jó hangja van – az számít! Kolozsvárt nem akartam maradni, öcsém már akkor tanfelügyelő volt Háromszéken, lehozott hát, és kineveztetett a kézdivásárhelyi tanítóképzőbe. Mire hazajöttem, már megvolt a kinevezésem, nem a Kantában, hanem a központban, a malom mögött, ott tanítottam három évet a kolozsvári kilenc év után. Engem ott megbíztak mindenféle feladattal. A városi irodalmi kör vezetője voltam. Ha a falusiak, munkások verset írtak, azt ki kellett javítani, csiszolni rajta. Minden ünnepélyre műsort készíteni. Ha valamelyik vállalat felkért, vittem a képzős lányokat, a műsorokat mind én hoztam össze. Rengeteget dolgoztam a három év alatt, hogy valamit hozzak rendbe. Magyart tanítottam, persze. Három év után Bányai László felfedezett, s kiadta a parancsot, hogy tegyenek ki. Ezt elmesélte egy kolozsvári tanárnak. Igaz, felajánlották, hogy taníthatom a románul, s akkor maradhatok. Nem vállaltam, inkább hazamentem gazdálkodni. Még megvoltak a földek, szántottam, kaszáltam, őriztem a marhákat. Nos, Lukának az öccse, Tóth István Gostat-igazgató [állami gazdaság] volt a községben, bátyám pedig kisbíró. Ő elintézte, hogy Tóth igazgató felvegyen engem normázónak. A normákat kellett megcsinálnom minden foglalkozásnak. Segített egy román, aki azelőtt végezte, de nem feküdt nekem. Igaz, akkor már tudták, hogy a tanügyből kivettek,

s szabadulni akartak tőlem. A Gostat beköltözött Kézdirre, én ott maradtam a kintinban mint könyvelő. A főkönyvelő rendes volt, de a kintinigazgató megkapta az utasítást, egyszerűen kitelefonált Kézdiről, hogy hagyjam fel a munkát. Nem volt mit tenni, s otthon mindig szükség volt a munkaerőre a tíz hektár mellé. Én szerettem a sződalkodást. A szőleimmel, persze. De a két év alatt az őcsém ügyvéd lett Sepsin.

– *Kitették a tanügyből? Miért?*

– Ki. Őt is. Először is szőciáldemokrata volt. Másodszor: utaztak az egész Mikó családra. Őcsém a jogi végzettséget közben megszerezte, s felcsapott ügyvédnek. A városban az a mondás járta, hogy degradálni akarták, s herceget csináltak belőle. A legkeresettebb ügyvéd volt, annyi peres üggyel, mint a többiek együttvéve. Ő pedig addig jött-ment, míg engemet berendezett Brassóba a vasúthoz. De lakásom nem volt. Akkor itt a szentgyörgyi cigarettagyárban megőrült a jogászi állás. Román ügyvéd volt az elődöm, de „epuráltak”, s itt húzott le jogtanácsosként pár évet. Jó barátságba került az őcsém-mel, ő meggyőzte, engem neveztesen ki utódjául. 1954-ben hát cigarettagyári szőlgálatba léptem, s huszonhárom éven át voltam a gyár jogtanácsosa. De itt sem csak a magam dolgát végeztem, mert itt is tudták, ki voltam. A főnök rugonfalvi származású, talán négy osztályt végzett, azelőtt aktivista, de mert részesegesnek bizonyult, letették gyárigazgatónak. Alig tudta a nevét aláírni, s emiatt szüksége volt lakaire, hogy ne kövessen el baklővéseket. S látta, a pereket megnyerem. Azon kívül akárki fordult hozzám, az osztályfőnökök vagy a káderes, én bármilyen levelet azonnal le tudtam diktálni nekik. Ezek, ha kaptak valami feladatot, futottak fel hozzám, s én lediktáltam nekik, amit kellett. Ez így ment. Mindenkin segítettem, s mindenki megbecsült. 1975-ben, hatvankét éves koromban mentem nyugdíjba, s még két évre viszatartottak, de akkor bejött a törvény, hogy a fizetést a fél nyugdíjjal nem lehet „kumulálni” [halmazni], s így kimaradtam.

EGYHÁZ

– *Olvastam egy levelét a Romániai Magyar Szőban, abban említést tesz egy pápai engedélyről.*

– Házasságkötéshez kellett a pápai engedély. Már a két gyermekünk megszületett, s a feleségem, aki nagyon vallásos volt, íratott a körőspataki pappal a Szentszéknek, hogy egyháziilag is rendezze a helyzetünket. Én amikor kiléptem a papságból, a suspensio ad divinis nevű büntetést kaptam érte. Azaz az ún. isteni cselekedetektől tiltottak el, tehát nem keresztelhettem, szentmisét nem mondhattam, nem temethettem. Persze, sürgősség esetén bárki gyón-tathat, keresztelhet stb.

TANÍTANI

– *A papi felfüggesztés hogyan hatott önre?*

– Én nagyon szerettem tanítani, s emiatt vállaltam ezt Kézdivásárhelyen is. Igaz, kézdi diákjaimat össze sem lehetett hasonlítani a kolozsváriakkal. Ottani tanítványaimból mind mérnökök, orvosok lettek, három egyetemi tanár, Pálfalvi Attila¹⁹ a műegyetem rektora lett, Kászoni Zoltán²⁰ mezőgazdasági államtitkár és így tovább. Mind jeles tanulók voltak. Idekerültem Kézdivásárhelyre, és itt sokan a helyesírást sem ismerték. Tanítónők és óvónők – kikerültek az iskolából, és hibásan írtak. Kétségbe voltam esve. Pótórákat tartottam, hogy valamit behozzanak. Én nem engedtem a negyvennyolcból, magköveteltem a tudást, osztottam a négyest nagyon. Akiknek nem tetszett, panaszra mentek. Hová? A párthoz. Egy darabig túrték, aztán sok támadás ért. Pedig, mondom, az irodalmi kört én vezettem, a betegsegélyzót is az iskolában. Ezt rendeztem, s tartottam a tanüggyel a kapcsolatot. Egyszer megyek a tanügyi osztályra, hát ott van Bányai László! Lekezeltünk, mintha barátok lennénk. Akkor adta ki az utasítást, hogy menessenek engem. Ez szeptember elején történt, alighogy megkezdődött a tanév 1951-ben. Jött a tanfelügyelő, közölte az igazgatónövel, hogy tovább nem taníthatok. Próbálkoztam per útján tiltakozni. Elvégre nem lehetett engem mint végleges tanárt csak úgy meneszteni. De végül visszavontam a pert, láttam, a bíróság is annyira félt. Sztálin, ugye, élt még... S aztán az öcsém betett a gyárba, s ott élttem le az életem.

– *Szóval egész életében meg volt bélyegezve, Mikó bácsi?*

– Meg. Ó, hát egy gyűlésen is feldolgozott az igazgatóm. Nem nevezett meg, de azt mondta a nagygyűlésen: van köztünk valaki, aki minden percben megtehetné, hogy a hátamba szúrja a kést!

– *Aki helyett elvégezte a munkát, Mikó úr?*

– Sőt, még a börtönből is megmentettük az öcsémmel. Udvarolt egy munkásnőnek, ezt a felesége nem tűrte, s a Kórház utcában rálőtt a férjére vadászpuskával. Ha akkor előveszik az ügyet, ugye meneszthették volna. Gyorsan bolondnak kellett hát az asszonyt nyilvánítani. Futott az öcsémhez, az mindent el tudott intézni. Orvosi igazolványt kapott, hogy tettét pillanatnyi elmezavarában követte el.

PÁR BEREKESZTŐ SZÓ

Mikó Gábor sorsának tanulságos fordulatai több teret érdemelnének, a fentiekben azonban a Magyar Népi Szövetség és a második világháború utáni

¹⁹ Pálfalvi Attila (1930–) műegyetemi tanár, a hetvenes években a Kolozsvári Politechnikai Intézet rektora, 1990 elején pár hétig tanügyi miniszterhelyettes.

²⁰ Kászoni Zoltán (1928–), halbiológus, mérnök, a hatvanas és hetvenes években a Halászati Vezérgazgatóság vezérgazgatója volt Bukarestben, majd az országos vadászszövetség alelnöke, számos népszerű halászati szakmunka szerzője.

erdélyi közélethez fűződő emlékeiből válogattunk. Ezen túlmenően a kisebbségi értelmiségi életpályája is kirajzolódik belőlük: a népből kiemelkedő fiatalember kemény harca a kor fő politikai áramlataival, összekülönbözése az uralom különféle szervezeteivel, intézményeivel, az üldöztetés, majd a csodaszámba menő megmenekülés után a kényszerű lemondás az alaphivatásának érzett tanításról s a védelmet jelentő kistisztviselői létbe való visszahúzóds: mind-mind egy, a korszakra nézve nagyon jellemző sorsot példáznak.

1996